

Aaron Fichtelberg, **LAW AT VANISHING POINT:
A PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW**,
Ashgate, Aldershot, 2008, p. 244

Skoro da ne postoji udžbenik iz međunarodnog prava koji u uvodnom delu barem ne dotakne pitanje šta je međunarodno pravo i da li je ono uopšte pravo. Da li zbog formata i namene udžbenika ili zbog komplikovanosti teme, ali i zbog izvesne pristranosti međunarodnih pravnika kada govore o predmetu kojim se bave celog života, pokušaji da se odgovori na pomenuta pitanja često su nedorečeni i neuspešni, a ima i autora koji izražavaju otvorenu sumnju u „pravnost” međunarodnog prava.

Aron Fichtelberg (Aaron Fichtelberg) se u knjizi *Pravo u tački isčeznuća: filozofska analiza međunarodnog prava* hvata u koštac sa ovim dilemama, i nastoji da pruži jedan ubedljiv, naučno potkovan odgovor na ova pitanja. Fichtelberg se ne zaustavlja na teorijskim razmatranjima, već na nekoliko konkretnih primera demonstrira primenu onoga čime se bavi na teorijskom planu.

Da bi došao do odgovora na tu dilemu i izneo svoje stanovište Fichtelberg u prvom delu knjige predstavlja i analizira dve glavne struje tzv. skepticizma u međunarodnom pravu. Jedna struja crpi ideje iz pojmovnog semantizma (*definitional semantism*), koji je kao koncept razrađen u analitičkoj pravnoj školi Džona Ostina (*John Austin*), dok je druga struja izvedena iz ideja realističke pravne škole. Pojmovni semantizam polazi od teze da međunarodno pravo nije

pravo te stoga ni izraz „međunarodno pravo” nije prikladan za savremene međunarodne odnose. Ostin nudi druge opcije poput termina „pozitivni međunarodni moral”. Ukazujući na Ostinov pozitivizam koji se izražava kroz skepticizam prema „pravnosti” međunarodnog prava, Fichtelberg prati sledeće argumente koje daje Ostin. Međunarodno pravo nema niti jedinstvenu vlast ili izvor pravila međunarodnog prava, niti je obaveznost sankcionisana aparatom fizičke prinude, pa ne predstavlja pravo u striktnom pojmovnom značenju. Prema mišljenju Fichtelberga pomenuti stav nije prihvatljiv zato što definicija prava koju daje Ostin, kao jedinog „pravog prava” (*true law*) nije verodostojna jer podleže subjektivnim kriterijumima i sudovima koji su sami po sebi ograničeni. Fichtelberg ukazuje da ne bi trebalo pledirati da je Ostinova definicija prava jedina „ispravna” definicija, budući da njegov pozitivizam proizlazi iz intuitivnog osećanja većine ljudi da je pravo nešto što čini neke odnose obaveznim, a tu obaveznost pravo i fizički sankcioniše. Kada se postavi pomenuta (pogrešna) premisa, dalja dedukcija je sledeća. Unutrašnje pravo je obavezno, zato što obaveznost dolazi od jedne vlasti koja obaveznost obezbeđuje sistemom fizičke prinude. Međunarodno pravo nema tu mogućnost – samim tim međunarodno pravo je jedno imperfektno pravo.

Pomenuto ubeđenje da pravo mora biti obezbeđeno silom prinude da bi bilo

pravo je u najmanju ruku diskutabilno i zaslužuje dozu skepticizma. Iako je fizička prinuda najočigledniji način da se kazni nepoštovanje nekih pravila, ono nije uvek najefikasniji način, što Fihlberg pokazuje na brojnim primerima. Pravo koje prestaje biti pravo ako nije obezbeđeno fizičkom sankcijom je *premissa maior*, koja je pogrešna sama po sebi, a zaključci izvedeni iz te premise ne mogu biti tačni. Kao dokaz Fihlberg navodi postojanje različitih formi kanonskog prava koje formalno isključuje elemente fizičke prinude. Po njemu može se postaviti pitanje da li je Ostin na pravi način shvatio prirodu i smisao međunarodnog prava i njegovog funkcionisanja. Pozivajući se na ideje velikog filozofa Vitgenštajna (*Ludwig Wittgenstein*), Fihlberg pretpostavlja da je moguće semantički odbaciti premisu da svaka reč ima fiksno značenje. Po njemu, jezik je i BASIC – kompjuterski jezik, jezik je i ASL (američki sistem znakova za gluvoneme ljude), engleski je takođe jezik, kao i ljubav. Ali, nema jedne centralne definicije kojom bi svi ovi pojmovi bili obuhvaćeni jezikom. Analogno tome, ne postoji nijedna definicija prava koja iscrpljuje sve elemente koje karakterišu pravo.

Druga glavna struja, realistička škola skepticizma, ne postavlja pitanje da li je međunarodno pravo u semantičkom ili teorijskom smislu zaista pravo, već polazi od pretpostavke da međunarodno pravo, kako god da ga zovemo, predstavlja epifenomen odnosno sporednu pojavu koja nema uticaja u međunarodnim odnosima i međunarodnoj politici. Fihlberg dalje razrađuje dva koncepta ove škole. Prvi tzv. deskriptivni realizam od-

bacuje norme međunarodnog prava kao potpuno irelevantne zbog odnosa koji egzistiraju između svesti i materije. Dualizam koji suštinski čini epifenomenalizam, po predstavnicima pomenute struje, smatra da svest nema nikakav uticaj na dešavanja u fizičkom svetu. Drugim rečima, zastupnici deskriptivnog realizma smatraju svest za nuspojavu materije. Analogno iznetom stavu, međunarodno pravo nema nikakvog uticaja na međunarodne odnose. Tu pak, dolazi do preklapanja sa nekim Ostinovim idejama, jer konkluzivno, dokle god međunarodno pravo ne bude imalo neki sistem fizičke prinude neće ni igrati nikakvu ulogu u međunarodnim odnosima. Drugi koncept ove škole – tzv. preskriptivni realizam, ne ulazi u diskusiju da li međunarodno pravo treba da ima ulogu u međunarodnim odnosima. Predstavnici ovog mišljenja eksplicitno odbacuju takvu ulogu međunarodnog prava kroz analizu brojnih međunarodnih situacija. Odbijajući njegovu ulogu u međunarodnim odnosima, oni ističu da međunarodno pravo pretenduje da reguliše odnose između država koje imaju isuviše međusobnih razlika da bi sve mogle biti stavljene u isti sistem. Predstavnici preskriptivnog realizama ističu da pravo ponekad može biti ne samo usporavajući faktor u međunarodnim odnosima (na primer, ističe se da su međunarodni odnosi opterećeni formalnim odnosima koji usporavaju rad diplomata i onemogućavaju ih da se usredsrede na suštinu problema), već čak i remetilački faktor (na primer, ističe se činjenica da previše ljudskih života zavisi od diplomatskih aktivnosti da bi

bilo opravdano podvrgavati ih bilo kakvim pravilima).

U drugom poglavlju ove knjige autor izlaže svoja stanovišta o predmetu ove rasprave – da li međunarodno pravo poseduje „pravnost“ ili ne. On najpre pokušava da objasni pojam međunarodnog prava definisanjem njegovih glavnih elemenata. Uzimajući u obzir razne prethodne, neuspešne pokušaje određenja međunarodnog prava, Fihelberg ne insistira da je njegova definicija „ona prava“. Autorov prevashodni cilj jeste da pruži definiciju koja neće biti ni preširoka, i time obuhvatiti i ono što ne pripada međunarodnom pravu, niti suviše uska, što bi za posledicu imalo izostavljanje nekih važnih elemenata. Pošto teži da ne ograniči postojeći koncept međunarodnog prava, otuda njegova neredukcionistička definicija međunarodnog prava predstavlja definiciju koja ne koristi norme ili akte države kao nešto što definiše međunarodno pravo. Polazeći od toga da međunarodno pravo predstavlja skup normi koje imaju određeni pravni kvalitet, Fihelberg oslobađa međunarodno pravo svih ograničenja koji se prostiru van međunarodno priznatih entiteta u smislu primene i prihvaćenosti.

U poslednjem delu knjige Fihelberg sintetizuje širu lepezu pravnih problema. Primera radi, autor pokušava da pokaže da zid suvereniteta nije neprobojan štit i da, u nekim slučajevima, suverenitet može biti „probijen“ ne samo od strane međunarodne zajednice, već i od strane drugih država kada se ima za cilj zaštita ljudskih prava. Ovo je ujedno i najosejtljivije tle i najkontroverznija tema ko-

jom se autor bavi. U nastavku analize, Fihelberg iznosi još jedno zanimljivo pitanje koje muči pravnike. U „sudaru“ dva neotuđiva i „najsvetija“ prava – suvereniteta i ljudskih prava – čemu dati prednost? Autor zdušno podržava tezu da ljudska prava moraju dobiti prednost. Pomenuti pristup, međutim, otvara mogućnost i za drugačija rezonovanja. Kada se zaštita ljudskih prava postavi kao primarni cilj međunarodne zajednice intervencija sa ciljem da se ona zaštite mora biti striktno ograničena na zaštitu, a ne na instrumentalizaciju kojom se ruše sve ostale vrednosti, uključujući državni suverenitet. Bilo bi uputno da je autor dao odovor i na pitanje gde se uspostavlja granica kada su ljudska prava toliko ugrožena da je povreda drugih vrednosti, makar i privremeno, neophodna, jer je ono od velikog značaja za dalji razvoj međunarodnog prava uopšte.

Fihelbergova teorijska razrada dobija konkretan oblik i potvrdu u dva vrlo poznata primera iz međunarodne prakse. Prvi slučaj odnosi se na ekstradiciju čileanskog diktatora Augusta Pinočea (*Augusto Pinochet*) zbog zločina počinjenih u operaciji „Kondor“ (1976–1983). U zahtevu za Pinočeovo izručenje upućenom Velikoj Britaniji, španski tužilac izneo je nekoliko činjenica. Prvi argument odnosio se na činjenicu da je mučenje kvalifikovano kao međunarodni zločin. Po Konvenciji o zabrani torture i drugih nečovečnih, surovih kazni i postupaka svaka zemlja potpisnica (među njima i Španija i Velika Britanija), obavezala se da će propisane zločine kažnjavati. Kod ispitivanja zahteva za ekstradicijom bilo je potrebno prethodno ispitati činjenice da li se zahtev zasniva

na uspostavljanju tzv. univerzalne jurisdikcije po kojoj određeni zločini, među kojima i oni za koje se sumnjiči Pinoče, mogu biti procesuirani bez obzira gde su počinjeni i koje je nacionalnosti žrtva ili na bazi utvrđivanja domašaja britanskog Zakona o ekstradiciji po kome se individua može izručiti jedino ako je zločin za koji se tereti sankcionisan u zemlji koja upućuje zahtev i u zamoljenoj zemlji. Posle razmatranje nekih političkih i pravnih aspekata ovog slučaja, autor postavlja nekoliko pitanja: zašto je Španija tražila izručenje; zašto je sud odlučio da dozvoli ponovno suđenje; zašto je izručenje dozvoljeno; i zašto je dozvoljen povratak Pinočea u Čile. Ne ulazeći u detalje odgovora koje autor daje i njegovih razmatranja, ukazaćemo samo na činjenicu da u svakom od njih autor pokušava da razluči pravne od političkih momenata tog slučaja, i na taj način iskristališe pravni okvir u kome se kretao ceo proces.

Drugi slučaj koji se obrađuje u pomenutom delu knjige odnosi se na svrgavanje proameričke vlade Anastasia Somoze (*Anastasio Somoza*) u Nikaragvi i dolaska na vlast levičara na čelu sa Danielom Ortegom (*Daniel Ortega*). Kao što je manje-više poznato, američka vlada na čelu sa Ronaldom Reganom (*Ronald Regan*) u strahu od pojačanog uticaja tadašnjeg SSSR-a u regionu samostalno i u saradnji sa pristalicama svrgnutog Somozinog režima minira luke i potapa brodove u Nikaragvi, pod izgovorom da se radi o preventivnoj samoodbrani. Vlada Nikaragve 1984. godine iznosi slučaj pred Međunarodni sud pravde, koji preporučuje u njenu korist i proglašava na-

vodnu preventivnu američku samoodbranu za agresiju. Za razliku od slučaja Pinočea u kome međunarodni karakter nije bio tako jasno izražen (ali se ipak međunarodno pravo pokazao kao značajan faktor), slučaj Nikaragve bio je čisto međunarodno pitanje. Ignorisanje izvršenja odluke Međunarodnog suda pravde od strane SAD predstavlja flagrantnu povredu međunarodnog prava, što po sebi nije dovoljan dokaz za njegovo nepostojanje – iako su predstavnici skepticističke struje time hteli da dokažu njegovu irelevantnost u međunarodnim odnosima. Međutim, ako se ovaj slučaj pogleda u širem međunarodnom kontekstu, pogotovo u pogledu konsekvencija, može se uvideti veliki uticaj odluke Međunarodnog suda pravde i pored nepoštovanja iste od strane SAD. Pomenuta odluka i samo njeno nepoštovanje štaviše, doveli su do reakcije šire međunarodne javnosti i osude politike SAD prema zemljama Latinske Amerike.

Činjenica da međunarodno pravo ne poseduje ni aparat fizičke prinude iza sebe ni jedinstvenu vlast, ne dovodi njegovu pravnost u pitanje, a njegova različitost u odnosu na unutrašnja prava ne degradira ga u „nesavršenije“ pravo. Odsustvo navedenih elemenata samo je posledica činjenice da međunarodno pravo funkcioniše u svetu međunarodnih odnosa, i ono upravo zbog toga ne može imati iste instrumente kao bilo koja grana unutrašnjeg prava. Međunarodno pravo uvek ostaje pravo “*in stricto sensu*”.

Marko NOVAKOVIĆ